

The Role and Influence of Karl Marx in the Emergence of Welfare State Theory

Mohammad Mazhari¹ | Nusratullah Nabeel-Rahimi²

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Law, University of Tabriz, Tabriz, Iran, Email: m.mazhari@tabrizu.ac.ir
2. PhD Candidate, Department of Law, University of Tabriz, Tabriz, Iran, Email: n.nabeel@tabrizu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 12 January 2025
Received in revised form 04 February 2025
Accepted 08 February 2025
Published online 21 March 2025

Keywords:

Government, Welfare, Welfare State, Karl Marx, Public Services

ABSTRACT

The welfare state theory is one of the key concepts of public law and it is considered one of the bases of modern governance. Although some scholars state that the era of the welfare state is over, and they claim that the world has entered the era of the post-regulatory state. Doubtless, regulatory and post-regulatory states are highly connected with the welfare state. If we study the foundations and history of the formation of the welfare state, we find that the economic crises caused by the classical economy obliged Western States to consider the theory of the welfare state as a response to the crisis. Meanwhile, it is clear that Marx had pondered and warned about the drawbacks of classical economics. To this end, the main question of this article is what is the role of Karl Marx's criticisms of the liberal economy on the emergence of welfare state theory? The results of this research show that the concept of the welfare state emerged after Marx, and the ideas of this philosopher regarding welfare have a lot of differences with the welfare state theory. This research is doctrinal research, and the descriptive-analytical method has also been used to analyze the data.

Cite this article: Mazhari, M. & Nabeel-Rahimi, N. (2025). The Role and Influence of Karl Marx in the Emergence of Welfare State Theory. *Journal of Philosophical Investigations*, 19 (50), 365-382
<https://doi.org/10.22034/jpiut.2025.65417.3985>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

The welfare state is one of the key concepts of public law and it is considered one of the bases of modern governance. Although some scholars state that the era of the welfare state is over, and they claim that the world has entered the era of the post-regulatory state. But the fact is that regulatory and post-regulatory states are highly connected with the welfare state. Indeed, a better understanding of the regulatory state needs to know about the concept of a welfare state. Somehow, the welfare state is a key component to knowing the concept of regulatory government. The welfare state is a form of government in which the public authority is assumed to be responsible for providing public services. Government by intervening in economic and social affairs tries to provide public services to citizens and gain public satisfaction. Of course, service provision is done keeping in mind concepts such as fair distribution of wealth, equal opportunities, and public responsibility. In such a government, the principle is to provide the greatest amount of welfare and services to the citizens as much as possible. If we study the foundations and history of the formation of the welfare state, we find that the economic crises caused by the theory of classical economy obliged Western governments to consider the welfare state theory as a reply to the crisis. Meanwhile, it is clear that Marx had pondered and warned about the drawbacks of classical economics before the emergence of the European economic crisis in the 19th century. To this end, this article focused on the role and influence of Marx in the emergence of welfare state theory.

Research Question(s)

The main question of this article is, what was the role of Karl Marx's criticisms about the liberal economy on the emergence of the concept of the welfare state?

Literature Review

In the Persian language, no article has been published about the role and influence of Marx in the emergence of the concept of the welfare state. But almost all of Marx's important books such as Capital, Poverty of Philosophy, and Communist Manifesto, have been translated into Persian. In common sense, some related articles are accessible in Iranian Journals.

Philosophical Origin of Popper's Welfare State Compared with the Viewpoints of the Classic Proponents and Modern Opponents. This article was written by Fouladian Maji, and Zeinab Fatemi Amin, and published by Social Welfare Quarterly. Generally, this article talks about the origins of the welfare state, which gives us a clue that we should take Marx seriously in the emergence of the welfare state.

The Evolution of Government Intervention in Economy from the Perspective of Public Law-Welfare to Post-Regulatory Governments, this article written by Arian Petoft & Ahmad Momeni Rad, and published by Public Law Research. The main idea of this article is the connectivity of understanding of transformation from a welfare state to a regulatory government. Indeed, it will

give a clue that a better understanding of regulatory government needs to focus on the welfare state.

Reconstruction of Karl Marx's Methodology, this article is written by Monireh Bahreini and Saeid Zibakalam, and was published by the Journal of Methodology of Social Sciences and Humanities (MSSH). Doubtless, this is a great source for understanding Marx's writings and manuscripts, to this end, the authors benefited from reading the Marx books.

Lastly, in the English language, there are a few books and articles on the role of Marx in the emergence of the welfare state, such as Marx and welfare, written by Ramesh Mishra, and The Theory of Need in Marx, which is written by Agnes Heller and Giangiacomo Feltrinelli.

Methodology

This is fundamental research in terms of its purpose, and the descriptive-analytical method has also been used to analyze the data.

Conclusion

The results of this research show that the concept of the welfare state emerged after the death of Marx, and the ideas of this thinker regarding welfare have a lot of differences with the concept of the welfare state. But, Marx's criticisms about the liberal economy and liberal society paved the ground for the emergence of the welfare state. Therefore, Marx cannot be considered a theoretician of the welfare state theory. Doubtless, in Marx's writings, there is no specific discussion about welfare that meets the concept of the welfare state. This issue arises from the fact that during Marx's lifetime, no institution was responsible for providing public services (in its modern meaning), and Marx was not able to address the concept of the welfare state. Meanwhile, Marx's opinions are written in consideration of public welfare. In some cases, even the focus of his analysis is the reports of government institutions regarding public services. An interesting point in Marx's opinions is that he directly pinpointed that a capitalist system can provide relative prosperity and welfare. But it will be far from the real welfare. Indeed, Marx declares that the capitalist system can provide relative public welfare, but real prosperity will never be provided by the capitalist system. To conclude, Karl Marx by criticizing the 19th-century situation and people's access to social welfare, paved the ground for the emergence of the welfare state.

Notes

This article focused only on the critical-philosophical opinions of Karl Marx and did not address Marxism. Because Marxism and the philosophical views of Karl Marx are two separate issues.

نقش و تأثیر کارل مارکس در شکل‌گیری مفهوم دولت رفاه

محمد مظهری^۱ | نصرت‌اله نبیل رحیمی^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه حقوق، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: m.mazhari@tabrizu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری گروه حقوق، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران، رایانامه: n.nabeel@tabrizu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۰۱ کلیدواژه‌ها: دولت، رفاه، دولت رفاه، مارکس، خدمات عمومی	دولت رفاه یکی از مفاهیم مهم حقوق عمومی بوده و اساس حکومت‌داری مدرن تلقی می‌شود. هرچند امروزه برخی، دوره دولت رفاه را پایان‌یافته می‌دانند و ادعا دارند که جهان وارد عصر دولت فرا تنظیم‌گر شده است اما واقعیت این است که حتی در دولت‌های پسانتظیم‌گر نیز شاخص‌هایی از دولت رفاه دیده می‌شود. بنابراین آشنایی با مفهوم دولت رفاه، مقدمه آشنایی با مفهوم دولت پسانتظیم‌گر می‌باشد. اگر به بسترهای شکل‌گیری دولت رفاه نگرسته شود درمی‌یابیم که بحران‌های برخاسته از اقتصاد کلاسیک، کشورهای غربی را واداشت تا مفهوم دولت رفاه را به‌عنوان راه‌حلی در سیاست لحاظ کنند. این در حالی است که مارکس سال‌ها قبل، پیرامون آسیب‌های اقتصاد کلاسیک تأمل نموده و در این خصوص هشدار داده بود. پرسش اصلی مقاله حاضر این است که انتقادات مارکس از جوامع لیبرال، چه تأثیری در ظهور مفهوم دولت رفاه داشته است؟ نتایج پژوهش حاضر نشانگر آن است که مفهوم دولت رفاه پس از مرگ مارکس زاده شده و نظریات این اندیشمند در خصوص رفاه با مفهوم دولت رفاه تفاوت‌هایی دارد اما به نحوی، انتقادات مارکس از جامعه لیبرال، در این روند نقش بسترساز داشته است. این پژوهش به لحاظ هدف بنیادی بوده و از لحاظ جمع‌آوری اسناد کتابخانه‌ای می‌باشد.

استناد: مظهری، محمد و نبیل رحیمی، نصرت‌اله. (۱۴۰۴). نقش و تأثیر کارل مارکس در شکل‌گیری مفهوم دولت رفاه، پژوهش‌های فلسفی، ۱۹ (۵۰)، ۳۶۵-۳۸۲.

<https://doi.org/10.22034/jpiut.2025.65417.3985>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

دولت رفاه شکلی از دولت است که در آن قدرت عمومی مسئول ارائه خدمات فرض می‌شود. دولت با مداخله در امور اقتصادی و اجتماعی تلاش می‌کند تا خدمات عمومی را به بهترین شکل ممکن به شهروندان ارائه و رضایت عمومی را کسب نماید. البته ارائه خدمات با در نظر داشت مفاهیمی چون توزیع عادلانه ثروت، فرصت‌های برابر و مسئولیت عمومی انجام می‌شود. البته در چنین دولتی اصل بر آن است که بیشترین میزان رفاه و خدمات به شهروندان فراهم گردد.

از منظر تاریخ تحول مفاهیم، مفهوم دولت رفاه در پاسخ به بحران‌های اقتصادی نیمه اول قرن بیستم اروپا شکل گرفته است. طوری که دولت‌ها در این دوره با استفاده از نظریه دولت رفاه تلاش نمودند تا به رضایت عمومی دست‌یافته و مانع اعتراضات مردمی گردد. ناگفته پیداست که عوامل متعددی در ظهور این مفهوم نقش داشته است. از بعد نظری، آرای انتقادی مارکس از اقتصاد لیبرال یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری مفهوم دولت رفاه می‌باشد. این در حالی است که در جامعه علمی فارسی‌زبان، بیشتر روی نقش و تأثیر کارل مارکس در اروپای شرقی مانور داده شده و چنان فرض شده که مارکس در جوامع اروپای غربی تأثیر چندانی نداشته است. نمونه‌هایی از آثار مرتبط با بررسی تأثیرات مارکس در شرق اروپا شامل مواردی همچون کتاب *ریشه‌های انقلاب روسی* (آلن وود، ۱۴۰۲)، تاریخ روسیه شوروی (هلت کار، ۱۳۷۱)، بخشی از کتاب *تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم* (بشریه، ۱۳۷۶) می‌باشد. درحالی‌که آرای فلسفی مارکس هم در اروپای شرقی و هم در اروپای غربی تأثیرات بسیار عمیقی داشته و در اثر آن حتی مفاهیم لیبرال نیز دستخوش تحولاتی شده است. با درک این مسئله مقاله حاضر به دنبال توضیح این نکته است که آیا انتقادات مارکس از لیبرالیسم کلاسیک در شکل‌گیری مفهوم دولت رفاه تأثیری داشته یا خیر؟ این پژوهش به لحاظ هدف بنیادی بوده و از لحاظ جمع‌آوری اسناد کتابخانه‌ای می‌باشد. همچنین برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است.

۱. پیشینه پژوهش

در زمینه پیشینه پژوهش باید گفت که مقالاتی چون خاستگاه فلسفی دولت رفاه پوپر در تقابل با نظریات موافقان کلاسیک و مخالفان معاصر (فولادیان و فاطمی امین، ۱۳۸۸)، سیر تحول نحوه مداخله دولت در اقتصاد از منظر حقوق عمومی، از دولت رفاه تا دولت پساتنظیمی (آرین پتفت و مومنی‌راد، ۱۳۹۴)، ظهور و افول دولت رفاه (زاهدی و مازندرانی، ۱۳۷۹)، خلأ نظری در دولت رفاه (حاجی حیدری، ۱۳۸۵)، دولت رفاه: تاریخچه، نظریه و عملکرد (اصغری، ۱۳۸۳)، دولت رفاه: گذشته، امروز و آینده (کمر بیگی، ۱۳۸۸) و دولت رفاه و دوگانه سوسیال دموکراسی-لیبرال دموکراسی (مردی‌ها، ۱۳۹۹) به زبان فارسی منتشر شده که هر کدام در مباحث مرتبط به خود واجد اهمیت می‌باشد اما هیچ یک از مقالات یادشده به‌طور موردی تأثیر اندیشه‌های مارکس را در شکل‌گیری مفهوم دولت رفاه، تحلیل و بررسی ننموده است. درواقع آورده مقاله حاضر سنجش تأثیر انتقادات مارکس در اصلاحات نظری در دولت لیبرال و ظهور دولت رفاه می‌باشد.

۲. مفهوم دولت رفاه

فرهنگ علوم اقتصادی، دولت رفاه را چنین تعریف می‌نماید:

اقتصاد خصوصی که در آن عامل دولت در مقیاس وسیع روی کمک‌های اجتماعی تأکید می‌کند. هدف‌های دولت رفاه شامل حفظ پایه حداقل زندگی، تولید کالاها و خدمات اجتماعی نظارت بر دور تجاری و انطباق تولید کل به منظور هزینه‌ها و درآمدهای اجتماعی است. این اصطلاح درباره دستگاه دولتی تأمین اجتماعی در برابر بیکاری، بیماری، پیری و دیگر وقایع احتمالی و نقشه‌های دیگری مانند خدمات بهداشت ملی، مقرری‌های خانوادگی و کمک و معاونت و غیره است (بدره‌ای، ۱۳۹۶، ۸۷).

غایت نهایی دولت رفاه تأمین نیازهای اجتماعی برای تک‌تک شهروندان می‌باشد. این هدف با مداخله دولت در امور اقتصادی به دست می‌آید و دولت‌ها به نحوی به این شیوه تلاش می‌کنند تا رضایت عمومی را حاصل نمایند (بری، ۱۳۸۹، ۱۷). درواقع دولت‌های پیرو این نظریه با مداخله در امور اقتصادی تلاش می‌کنند تا حداقل استانداردهای زندگی شایسته را برای شهروندان تأمین و تضمین کنند (دوندار آراواچیک، ۲۰۱۹، ۶). ابزارهای دولت در این هدف موضوعاتی همچون عرضه کالا، ارائه خدمات عمومی و کنترل نوسانات اقتصادی می‌باشد (کمریگی، ۱۳۸۸، ۲۰۷).

مفهوم دولت رفاه با تأثیرپذیری از آرای فلسفی اندیشمندانی همچون جان استوارت میل^۱، جرمی بنتام^۲، کارل پوپر^۳ شکل گرفته است. در این میان، نظریه یوتیلیتاریانیسم جرمی بنتام تأثیر بسیار جدی در زمینه ظهور مفهوم رفاه و مفهوم دولت رفاه داشته است. بنتام بر این باور بود که معیار اخلاقی سنجش امر خیر و خوبی این است که بیشترین میزان خوبی و خیر به بیشترین افراد باشد (باری، ۱۳۸۰، ۲۹-۳۰). بعدها این نظریه در حکومت‌داری لحاظ شد و به‌عنوان معیار اصلی ارائه خدمات عمومی انتخاب شد. (بوری و دیگران، ۲۰۱۰، ۳) طوری که تونی فیتز پتریک^۴ به‌عنوان یکی از اندیشمندان کلاسیک در خصوص دولت رفاه می‌گوید:

رفاه اجتماعی برابر است با بهره‌مندی اجتماعی، یعنی حداکثر خیر و خوش‌بختی برای حداکثر آحاد مردم می‌باشد (فولادیان و دیگران، ۱۳۸۷، ۱۴۴).

از منظر تاریخ تحول مفاهیم، مفهوم دولت رفاه در راستای پاسخ به بحران‌های اقتصادی نیمه اول قرن بیستم اروپا شکل گرفته است.^۵ طوری که دولت‌های حاکم در این دوره با استفاده از نظریه دولت رفاه تلاش نمودند تا به رضایت عمومی دست یابند. در دوره‌ای که رویکرد اقتصاد بازار لیبرال اتخاذ شده بود، نظر غالب این بود که مداخلات دولت بر بازار آزاد تأثیر منفی می‌گذارد و در نتیجه بازاری مطلوب تلقی می‌شود که از مداخله قدرت عمومی دور باشد (ساندمو، ۱۹۹۸، ۱۷-۱۸). حاکمیت نظریه اقتصاد بازار در جوامع لیبرال، باعث ظهور دو طبقه اجتماعی متضاد شد: ۱. طبقه بورژوا که صاحب سرمایه بودند. ۲. طبقه کارگر که صاحب نیروی کار بود. نظریه اقتصاد کلاسیک از یک‌سو غنای صاحبان سرمایه را تضمین می‌کرد و از سوی دیگر باعث محرومیت کارگران از حداقل استانداردهای زندگی می‌شد. در نتیجه در قرن بیستم، سیاست‌هایی به‌منظور حل مشکلات اجتماعی طبقه آسیب‌پذیر لحاظ و در قالب اقتصاد لیبرال اعمال شد. به نحوی به این شیوه تلاش شد تا صلح و عدالت اجتماعی، روابط کاری شایسته و حداقل دستمزد برای

^۱John Stuart Mill

^۲Jeremy Bentham

^۳Karl Popper

^۴Tony Fitzpatrick

^۵ مفهوم دولت رفاه در دهه ۱۹۳۰ و ۱۹۴۰ ظهور کرد.

کارگران تأمین و تضمین گردد.^۱ برخی ادعا دارند که دولت رفاه با تأثیرپذیری از مارکسیسم، به قدرت رسیدن سوسیال‌دموکرات‌ها شکل گرفته است اما این نظریه موافقان و مخالفانی دارد، مثلاً مارش^۲ استدلال می‌کند: «این دیدگاه که دولت رفاه در بریتانیا از طریق حکومت حزب کارگر که بعد از جنگ جهانی دوم به قدرت رسید ایجاد شد، بی‌معنی است، زیرا برای قرن‌ها در بریتانیا و اسکاتلند، قدرت‌های قانونی متعهد به تأمین خدمات رفاهی بودند» (زاهدی، ۱۳۷۹، ۹۰۴).

نکته: لازم به ذکر است که مفهوم رفاه با دولت رفاه واجد تفاوت‌هایی‌اند، اما با توجه به آنکه وجه کارکردی رفاه در بدنه دولت رفاه ظاهر می‌شود، مفهوم رفاه به‌مثابه بحثی در ذیل مفهوم دولت رفاه مطالعه می‌شود (بری، ۱۳۸۹، ۱۱ و ۱۷).

۲-۱. مبانی دولت رفاه

مبانی عمده دولت رفاه نسبتاً ساده است: اول، هر عضو اجتماع حق برخورداری از حداقل سطح زندگی را دارا می‌باشد. دوم، دولت رفاه ملزم است که اشتغال کامل را در رأس کلیه اهداف اجتماعی که باید توسط سیاست عمومی هدایت شوند قرار دهد. طرفداران دولت رفاه معتقدند که می‌توان بدون توسل به ملی کردن در مقیاس وسیع، به اشتغال کامل دست‌یافت. وضع مالیات مناسب با دوران رونق و رکود، تعیین نرخ بهره بر اساس تصمیمات دولت مطابق نیازهای اقتصادی، طرح سیاست‌های مالی برای توزیع مجدد قدرت خرید، هماهنگی با بیشترین سود برای ملت، انگیزه سرمایه‌گذاری در دوران تجارت قراردادی کارهای عمومی برای کاهش مستقیم بیکاری، دادن اعتبارات دولتی به سازندگان و خریداران خانه و... که البته محدود اقداماتی هستند که دولت می‌تواند با پذیرش آن‌ها به تثبیت اوضاع اقتصادی بپردازد بدون آنکه اساس آن را تغییر دهد (باری، ۱۳۸۰، ۱۲۰).

۲-۲. انواع دولت رفاه

مفهوم دولت رفاه با برداشت‌های متفاوتی همراه است. طوری که سوسیال‌دموکراسی در برابر لیبرال‌دموکراسی برداشت خاص خود را از مفهوم دولت رفاه دارند. به همین شکل لیبرال‌دموکراسی در برابر سوسیال‌دموکراسی، تفسیر خاص خود را از مفهوم دولت رفاه دارند اما به‌طور کلی برداشت‌های موجود از مفهوم دولت رفاه در قالب برداشت‌های سه‌گانه (برداشت لیبرال، برداشت سوسیال‌دموکرات و برداشت مبتنی بر مشارکت عمومی) خلاصه می‌شوند (ویچوز و دیگران، ۲۰۱۳، ۱۱۶). کشورهایی چون ایالات متحده آمریکا، کانادا و اتریش در ذیل برداشت لیبرال از مفهوم رفاه قرار می‌گیرند. کشورهایی چون دانمارک، سوئد و هلند در ذیل برداشت سوسیال‌دموکرات قرار می‌گیرند. در نهایت دولتی‌هایی چون اتریش، فرانسه و آلمان در ذیل برداشت مبتنی بر مشارکت از مفهوم دولت رفاه قرار می‌گیرند. البته هریکی از برداشت‌ها ذکر شده دارای ویژگی به خصوصی بوده و دولت‌های پیرو آن مطابق آن شیوه ارائه خدمات را سامان می‌دهند؛ مثلاً در کشورهای پیرو برداشت لیبرال از مفهوم دولت رفاه، سطح کالا زدایی کارگران^۳ پایین‌تر از کشورهای ذیل برداشت سوسیال‌دموکرات می‌باشد. همچنین جدایی امر عمومی از امر خصوصی و همچنین نقش دولت در بازار نیز، در برداشت‌های سه‌گانه از مفهوم دولت رفاه متفاوت‌اند (ون وورهایس، ربکا، ۲۰۰۲، ۵). انواع دولت رفاه ذیل^۴ مورد بررسی قرار می‌گیرد:

^۱Dundar, Op. cit., p 6.

^۲D.C. Marsh

^۳Degree to Which Labor is Decommodification.

الف) مدل لیبرال: نوعی از دولت رفاه مبتنی بر مداخله محدود دولت و توزیع فردی منابع می‌باشد. در این مدل، دولت ابزارهای مصارف و حداقل دستمزد اجتماعی تضمین و منابع مالی مکفی را در اختیار شهروندان قرار می‌دهد. شهروندان با استفاده از فرصت‌های فراهم‌شده قادر می‌شوند تا خدمات آموزشی و بهداشتی، محصولات رسانه‌های جمعی و غیره را تأمین کنند. ایالات متحده آمریکا مثال خوبی برای این مدل می‌باشد.

ب) مدل دولت رفاه مبتنی بر مشارکت عمومی: نوعی از دولت رفاه که از یک‌سو بر اساس اقتصاد بازار، اما از سوی دیگر بر توزیع جمعی خدمات برای خانواده‌ها و گروه‌های حرفه‌ای استوار است، بنام مدل رفاه مبتنی بر مشارکت عمومی یاد می‌شود. در این مدل، سازمان‌های محلی، مذهبی و سازمان‌های خدماتی^۱ را به مردم ارائه می‌کنند. آلمان مثال خوبی برای این مدل می‌باشد.

ج) نوعی از دولت رفاه مبتنی بر مداخله دولت با حفظ فردگرایی. در این مدل خدمات نه تنها به صورت کالایی، بلکه به صورت غیر کالایی نیز به شهروندان ارائه می‌شود. نمونه‌های این خدمات، مواردی چون تأمین دسترسی مستقیم به خدمات آموزشی و بهداشتی است که دولت مستقیماً خود را مسئول ارائه این خدمات می‌داند. کشورهای اسکاندیناوی مثال خوبی برای این مدل می‌باشد (فوکس و وینسنت، ۲۰۱۳، ۱۱۶).

۲-۳. وظایف دولت از منظر دولت رفاه

مقدمه درک درست از وظایف دولت رفاه، پرداختن به وظایف دولت‌های کلاسیک می‌باشد. وظایف دولت در لیبرالیسم کلاسیک به حفظ نظم اجتماعی و عدم مداخله در امور اقتصادی خلاصه می‌شود.^۲ در این دیدگاه دولتی مطلوب تلقی می‌شود که کمترین مداخله را در امور اجتماعی و اقتصادی داشته باشد اما در مقابل دولت رفاه بر آن است تا با استفاده اعمال حاکمیتی به مشکلات اجتماعی پرداخته و ناکارآمدی‌های ساختاری بازار را جبران نماید. به عبارت بهتر دولت‌های ذیل نظریه دولت رفاه، تلاش می‌کنند تا در توزیع سرمایه و تأمین حداقل‌های زندگی برای شهروندان (مخصوصاً برای طبقه آسیب‌پذیر جامعه) نقش‌آفرینی نمایند. هدف اصلی این کار تأمین عدالت اجتماعی، ترویج برابری و کسب رضایت عمومی می‌باشد (ساندمو، ۱۹۹۸، ۱۷). با این توصیف وظایف دولت رفاه عبارت‌اند:

۱. فراهم نمودن امکانات اولیه برای همه مردم
۲. تأمین خدمات بهداشتی
۳. تأمین خدمات آموزشی
۴. رفع فقر
۵. رفع بیکاری
۶. پر کردن شکاف‌ها میان طبقات اجتماعی
۷. برقراری برابری اجتماعی و اقتصادی است (باری، ۱۳۸۰، ۱۲۰).

۳. کارل مارکس و کمونیسم

^۱ مانند خدمات مراقبت از کودکان

^۲ چرا که در نظام اقتصادی بازار آزاد ممکن است توزیع منابع بسیار نابرابر صورت گیرد و حداقل‌های زندگی را برای طبقه آسیب‌پذیر تأمین نکند.

کمونیسم به معنای یک نظام اجتماعی است که «در آن وسایل تولید تحت مالکیت مشترک همه انسان‌ها خواهد بود» (میچلم، ۱۹۹۱، ۱۱۲). اندیشه کمونیسم در نیمه نخست سده نوزدهم پدیدار شد و در سال ۱۸۴۸ بود که بیانیه کمونیسم کارل مارکس و فردریش انگلیس منتشر گردید. مارکسیسم از عقاید سوسیالیستی که پیش از آن مطرح‌شده بود متمایز بود و ادعا داشت که یک اندیشه علمی بر پایه «مادی‌گرایی تاریخی» استوار است. از دیدگاه مارکس، تکامل جامعه عمدتاً بر پایه تغییر و تحولاتی است که ابزارهای تولید و مبادله پیدا می‌کنند. وی می‌گوید که سرمایه‌داری نظامی است که دچار بحران است و خود عامل نابودی خود می‌باشد و تأکید می‌کند که طبقه کارگر یا پرولتاریا باید به این روند نابودی، از راه یک انقلاب پایان بخشد. هدف این انقلاب باید القای مالکیت خصوصی باشد و به ادعای وی این القا، لغو دیگر پدیده‌های اجتماعی همانند کار، مذهب، خانواده و دولت را به دنبال خواهد داشت (عباسی، ۱۳۹۳، ۹۰).

در نیمه دوم سده نوزدهم طرفداران اندیشه مارکس با تفاسیر خود خصوصاً درباره شرایط عینی گذار به کمونیسم دچار انشعاب شدند. جریان بلشویک به رهبری لنین، عقاید خود را در روسیه مطرح کرد و به دنبال انقلاب اکتبر سال ۱۹۱۷ به قدرت دست‌یافت. اندیشه لنین درباره یک نکته مهم از اندیشه مارکس فراتر رفت. لنین که مدافع یک انقلاب دقیقاً سازمان‌دهی شده بود، به اهمیت یک مرحله از گذار یعنی «دیکتاتوری طبقه کارگر» تأکید می‌کرد. این دیکتاتوری نیز که در راستای تثبیت انقلاب است نباید از سوی دولت اعمال گردد (مایچل، ۲۰۰۵، ۳۴-۳۵). موفقیت محدود اندیشه کمونیست در دیگر کشورهای اروپایی، شکست آرزوهای جهان‌شمول جنبش کمونیست را آشکار کرد. این مسئله سبب شد که در اتحاد جماهیر شوروی، دوران دیکتاتوری به تدریج مهار گردد. این دیکتاتوری از سال ۱۹۳۰ با یک دولت‌گرایی توتالیتر و متمرکز به رهبری استالین همراه شد.

نظام کمونیست پس از جنگ جهانی دوم توسط شوروی در دموکراسی‌های توده‌ای شرقی استقرار یافت و این دولت‌ها در دوران جنگ سرد تبدیل به دولت‌های اقماری شوروی گردیدند. همچنین این الگو در بسیاری از کشورهای جهان سوم از جمله پس از به قدرت رسیدن مائوزدنگ در چین در سال ۱۹۸۹ اجرا شد. در این نظام‌های کمونیستی، دولتی کردن شدید اقتصاد، اقتدار مطلق حزب کمونیست و برتری نهادهای این حزب برتر، بر نهادهای دولتی حاکم بود. سرنگونی نظام‌های کمونیستی در میانه دهه ۱۹۸۰ آغاز شد و با سقوط دیوار برلین در سال ۱۹۸۹ شدت یافت. این حادثه به دموکراسی‌های توده‌ای در کشورهای شرقی پایان داد و آن‌ها را به سوی مردم‌سالاری پارلمانی سوق داد و اقتصاد بازار را پذیرفتند. کمونیسم به عنوان اندیشه غالب در روسیه به طور قطعی از تابستان سال ۱۹۹۱ کنار رفت. با این مقدمه، در قسمت بعد به اهمیت نظریات مارکس در روزگار کنونی می‌پردازیم (میلیاند، ۱۹۹۱، ۳۷۵).

۴. اهمیت مارکس در عصر حاضر

مارکس شخصیت بزرگ و تأثیرگذار در تاریخ اندیشه‌ها بود (برلین، ۱۳۹۲، ۲۹). آنچه به جذابیت اندیشه‌های او افزوده، چندبعدی بودن و رابطه آرای فلسفی او با رشته‌های چون جامعه‌شناسی، اقتصاد، حقوق و علوم سیاسی می‌باشد (نژاد ایران، ۱۳۹۷، ۱۴۷-۱۴۸). به لحاظ متدولوژی، آرای مارکس رابطه مستحکمی را میان اقتصاد، حقوق و سیاست برقرار نموده و در اثر آن دانش‌های میان‌رشته‌ای

شکل می‌گیرد. به عبارت بهتر، آرای مارکس نگاه جزیره‌ای به علوم را بی‌معنی ساخته و مثلث مفاهیم سه‌گانه حقوق، اقتصاد و علوم سیاسی را شکل می‌دهد. پروفیسور مک‌للان^۱ در خصوص اهمیت مارکس می‌گوید:

نفوذ مارکس از جهت فکری آن‌قدر بزرگ بوده که از جهت سیاسی و دامنه این نفوذ فقط به موضوعات مشهود سیاسی، اقتصادی و تاریخی محدود نمی‌شود. کمتر رشته‌ای از علوم وجود دارد که محققانی که از نظرگاه مارکسیستی بدان می‌نگرند در کاوش‌ها و پژوهش‌های خود بیش‌های نوی مارکسیستی عرضه نکرده باشد (للان، ۱۳۶۲، ۷).

برخی استدلال می‌کنند که مارکس جزء متفکرانی است که در یک فضای فکری خاصی زیسته و تراوش‌های فکری او در عصر خودش معنی‌دار بود. این گروه استدلال می‌کنند که با فروریختن دیوار برلین و عقب نشینی کشورهای کمونیستی در برخی از اصول مارکسیسم، دیگر نیازی به مطالعه مارکس نبوده و خواندن آرای مارکس اهمیت خود را ازدست‌داده است. در پاسخ به این انتقادات شایسته است که پیرامون اهمیت مارکس در عصر حاضر پرداخته شود. موافقان بازخوانی آرای مارکس استدلال می‌کنند که مارکس جزء آن دسته متفکرانی است که جور زمان از اهمیت آرای فلسفی او نکاسته و میراث مارکس دارای اهمیت ویژه‌ای است. یکی از طرفداران سرسخت خوانش دوباره آرای مارکس، پروفیسور جوناتان ولف^۲ است. او در کتاب *چرا/امروز مارکس را بخوانیم؟*^۳ دقیقاً به همین نکته انگشت می‌گذارد و تأکید می‌کند که جور زمان نه‌تنها از اهمیت آرای فلسفی مارکس نکاسته، بلکه با گذشت هرروز اهمیت آن بیشتر می‌شود. او نخست آرای فلسفی مارکس را در مسائلی چون سرمایه، پول، دین، طبقات اجتماعی، تاریخ، طبیعت انسان، اقتصاد و کمونیسم توضیح می‌دهد و سپس استدلال می‌کند که همه این موضوعات، مسائل زنده جوامع قرن بیست و یکمی‌اند. مادامی که این مسائل موضوعات زنده جهان معاصر اند، همه آرای مارکس زنده و با اهمیت‌اند (ولف، ۲۰۰۲، ۱۰۰). آیزا برلین در خصوص اهمیت مارکس می‌گوید:

هیچ متفکر قرن نوزدهم آن تأثیر مستقیم، آگاهانه و قدرتمندانه را بر بشر نگذاشته است که کارل مارکس گذاشته است. کارل مارکس چه در زمان حیاتش و چه پس‌ازآن، چنان بر پیروانش سیطره فکری و اخلاقی داشت که نظیرش را سراغ نداریم، در عصری طلایی ناسیونالیسم دموکراتیک که قهرمانان بزرگ مردمی قد علم کمی کردند و چهره‌هایی رمانتیک و حتی افسانه‌ای برمی‌خاستند (برلین، ۱۳۹۲، ۲۹).

یکی از ابعاد آرای مارکس نقش‌آفرینی و زمینه‌سازی او برای ورود دولت در امور اقتصادی می‌باشد. درواقع، این مارکس بود که با انتقاد از وضعیت ناپه‌نجار کارگران، برای ورود دولت در امور اقتصادی بسترسازی نمود. امروزه ورود دولت در امور اقتصادی نه‌تنها در جوامع کمونیستی، بلکه در لیبرال دموکراسی‌های غربی نیز به‌وضوح مشاهده می‌شود. مصداق‌های این مداخله، سیاست‌گذاری در امور بانکداری و مدیریت امور اقتصاد کلان می‌باشد. البته حضور دولت در اقتصاد در لیبرال دموکراسی‌ها با کشورهای کمونیستی

^۱David McLellan

^۲Jonathan Wolff

^۳Why read Marx today

واجد تفاوت‌هایی می‌باشد. ورود دولت در امور اقتصادی در جوامع کمونیستی حداکثری و در دموکراسی‌های غربی حداقلی است. ناگفته نماند که مارکسیسم و آرای مارکس دو بحث مجزایند (میشرا، ۱۹۷۵، ۳۰۹).

۵. انتقادات مارکس از لیبرالیسم کلاسیک و بسترسازی برای دولت مداخله‌گر در امور اقتصادی

یکی دیگر از اصول اساسی لیبرالیسم کلاسیک، حق مالکیت خصوصی است. در این دیدگاه، فرد باید حق داشته باشد که از وسایل تولید و منابع اقتصادی خود بهره‌برداری کند و بر اساس آن اقدام به تولید کالا و خدمات نماید. مارکس، با توجه به فلسفه دیالکتیکی خود، به شدت از این حق مالکیت انتقاد می‌کرد و آن را به عنوان ریشه اصلی نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی در نظر می‌گرفت. مارکس بر این باور بود که حق مالکیت خصوصی در نظام سرمایه‌داری تنها به طبقه بورژوازی اجازه می‌دهد که وسایل تولید را در اختیار داشته باشد و از کار و زحمات طبقه کارگر بهره‌برداری کند. به عبارت دیگر، حق مالکیت خصوصی در این سیستم اقتصادی باعث می‌شود که منابع و ثروت در دستان اقلیتی از جامعه متمرکز شود، در حالی که اکثریت افراد جامعه از حقوق و منافع برابر برخوردار نیستند. بنابراین، طبق نظر مارکس، حذف یا تغییر ساختار مالکیت خصوصی باید جزء اساسی‌ترین اهداف هر حرکت اجتماعی برای تغییر نظام اقتصادی و اجتماعی باشد (صمدی، ۱۳۸۹، ۲۳۴).

آرای فلسفی مارکس از اقتصاد شروع و با اقتصاد خاتمه می‌یابد. مارکس با انتقاد از اقتصاد کلاسیک تأکید می‌کند که این نظریه باعث ظهور طبقه سرمایه‌دار شده و این طبقه را به انباشت سرمایه رسانیده است (ورسلی، ۱۹۸۲، ۵۰). از نظر مارکس نظام سرمایه‌داری پایان یافتنی است و در نهایت کارگران حاکم سرنوشت خود خواهد شد. با این توصیف، مارکس با متزلزل ساختن پایه‌های نظام اقتصادی عصر خود تلاش نمود که به مردم توضیح دهد که پس از لیبرالیسم وضعیت بهتر و اتوپیایی دیگری وجود دارد و آن سرنوشت قطعی همه است (آرنولد، ۱۹۸۹، ۱۶۰). در واقع، انتقادات مارکس از جامعه لیبرال و تأکید او به وضعیت اتوپیایی کمونیستی (دولت نهایی مدنظر مارکس) تلنگری به ذهن نظریه‌پردازان حقوق عمومی بود که تا مرزهای دولت لیبرال کلاسیک را بشکند و در راستای بهبود رفاه مردم، نظریه دولت رفاه را پی‌ریزی کنند (میشرا، ۱۹۷۵، ۳۰۲).

در جامعه کمونیستی مدنظر مارکس، دولت به مثابه ابزار سلطه طبقه حاکم رد می‌شود (غفاری، ۱۳۷۰، ۱۶۶). در مباحث مارکس، نکته آن است که مارکس برای توجیه نظریات خود لیبرال دموکراسی را به باد انتقاد گرفت و سرمایه‌داری و مالکیت خصوصی را به عنوان عامل اصلی مشکلات اجتماعی معرفی نمود. انتقادات مارکس باعث شد تا جوامع غربی متوجه برخی از اشکالات برخاسته از نظام اقتصادی کلاسیک شده و در اثر آن اقداماتی را در راستای بهبود رفاه عمومی مد نظر قرار دهند. در واقع او به عنوان یک منتقد نظام سرمایه‌داری، به طور غیرمستقیم چشم‌انداز اصلاحات رفاهی را ارائه نموده است (هولاندر، ۲۰۰۸، ۴۴۴).

نکته دیگر اینکه، مارکس پیرامون وضعیت پسا کاپیتالیسم که جامعه نهایی مدنظر مارکس نیز در این مرحله مطرح می‌شود، توضیحات چندانی نمی‌دهد اما کاملاً مبرهن است که او وضعیت پسا کاپیتالیسم را در قالب یک وضعیت اتوپیایی ترسیم نموده و تأکید می‌کند در جامعه کمونیستی رفاه عمومی به بهترین شکل ممکن تأمین می‌شود. توضیح ویژگی‌ها و شاخص‌های دولت پسا

کاپیتالیستی مارکس بحث اصلی مقاله نبوده و خود نیازمند مطالعه مستقل است اما آنچه اینجا مهم می‌نماید این است که مارکس جز نخستین اندیشمندانی است که بحث رفاه را در قالب اتوپای فکری خود مطرح نموده و دیگران را متوجه مشکلات جامعه لیبرال کرده است (آرنولد، ۱۹۸۹، ۱۶۰).

با مطالعه آثار مارکس به این نتیجه می‌رسیم که آثار این اندیشمند به‌طور مستقیم نظریه دولت رفاه را بر نمی‌تابد. دلیل این مسئله واضح است! در زمان حیات مارکس، نهادهای تأمین‌کننده رفاه عمومی در معنای امروزی آن وجود نداشتند؛ مثلاً قانون مربوط به افراد بی‌بضاعت انگلستان^۱ در سال ۱۸۳۴ بر اساس اصول اقتصاد بورژوایی تهیه‌شده بود که هیچ قربانی با برداشت امروزی از رفاه عمومی ندارد. به‌علاوه در آلمان، اصلاحات رفاهی بیسمارکی در اواخر زندگی مارکس اجرا شد (میشرا، ۱۹۷۵، ۲۸۷). باوجود این نارسایی، در میان نظریه‌پردازان بزرگ قرن نوزدهم، آرای مارکس بیشتر قربات و نزدیکی را با مفهوم رفاه عمومی دارد. حتی می‌توان گفت انتقادات مارکس بر لیبرالیسم کلاسیک خمیرمایه ظهور دولت رفاه بوده و بستر شکل‌گیری دولت رفاه را فراهم نموده است (باینز، ۲۰۰۲، ۴۵۲-۴۵۳). در این خصوص آگنس هلر^۲ می‌گوید:

مارکس در نقد برنامه گوتا^۳ مانند گروندریسه، جامعه رفاه را طوری ترسیم می‌کند که در آن کار به یک نیاز حیاتی تبدیل می‌شود (هلر و دیگران، ۱۹۷۴، ۱۱۰).

همچنین رامش میسرا^۴ در مورد آرای مارکس می‌گوید:

آرای مارکس مفهوم متمایزی و مدل خاصی را برای تحلیل و توسعه رفاه در جامعه سرمایه‌داری ارائه می‌دهد اما در عین حال باید پذیرفت که همانند سایر اندیشمندان عصر خود، مارکس پیرامون نظریه دولت رفاه با صراحت حرف نزده است (میشرا، ۱۹۷۵، ۲۸۸).

۶. مارکس و مفهوم رفاه

نقدهای مارکس بر سرمایه‌داری و تأکید او بر نابرابری‌ها به‌طور غیرمستقیم تأثیر زیادی بر نظریه‌های اجتماعی و اقتصادی در قرن بیستم داشت. به‌ویژه در کشورهای غربی، اندیشمندان و سیاست‌گذاران با الهام از نقد مارکس بر نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی، به دنبال یافتن راه‌حلهایی برای کاهش این نابرابری‌ها و ایجاد عدالت اجتماعی در چارچوب نظام سرمایه‌داری بودند. این تلاش‌ها منجر به شکل‌گیری دولت رفاه به‌عنوان مدلی برای اصلاحات اجتماعی در دهه‌های بعد از جنگ جهانی دوم شد (باینز، ۲۰۰۵، ۴۵۲-۴۵۳). دولت‌های رفاه به‌ویژه در کشورهای اروپایی به‌ویژه در اسکاندیناوی باهدف کاهش نابرابری‌ها، حمایت از طبقات کارگر و اقشار آسیب‌پذیر و ایجاد یک سیستم تأمین اجتماعی جامع شکل گرفتند. این سیستم‌ها به‌ویژه بر تأمین حقوق اجتماعی، بیمه بیکاری، بهداشت عمومی، آموزش عمومی، و حقوق بازنشستگی تأکید داشتند. به‌طور خلاصه، نقد مارکس از سرمایه‌داری، نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی ناشی از آن را به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین معضلات جوامع مدرن مطرح کرد. این نقد در نهایت باعث شد که در

^۱Poor Law

^۲Agnes Heller

Critique of the Gotha Programme

^۴ Ramesh Mishra

بسیاری از کشورهای سرمایه‌داری، مفهوم دولت رفاه به‌عنوان یک راه‌حل برای کاهش این نابرابری‌ها و ارائه خدمات اجتماعی به عموم مردم شکل بگیرد. با این حال، همان‌طور که مارکس پیش‌بینی کرده بود، دولت‌های رفاه همچنان در چارچوب سرمایه‌داری عمل می‌کنند و به‌طور کامل نمی‌توانند تضادهای بنیادی نظام سرمایه‌داری را از بین ببرند (ون وورهایس، ربکا، ۲۰۰۲، ۵).

مارکس ناخواسته تصویری خاصی از مفهوم رفاه را ارائه می‌دهد. مارکس با قرار دادن هنجارهای توزیعی کمونیستی و نقد سرمایه‌داری (رفاه کامل و عدم رفاه کامل) به نحوی جوهر رفاه را نمایش می‌دهد (مارکس، ۱۹۷۵، ۲۹۲) اما در عین حال باید پذیرفت که برداشت مارکس از رفاه با برداشت امروزی از مفهوم رفاه تفاوت بنیادین دارد. اریش فروم^۱ پیرامون نقش‌آفرینی مارکس در شکل‌گیری مفهوم رفاه می‌گوید:

مارکس هرگز تصور نمی‌کرد که ایده او پیرامون سوسیالیسم در شکل‌گیری مفهوم رفاه مُمد واقع شود (ارم، ۱۹۶۲، ۶۰).

البته از نظر مارکس رفاه در بحث «نیازها و ارضای آن‌ها» خلاصه می‌شود. چنانچه او می‌گوید: «صرفاً نور، هوا و نظافت نیازهای انسان نیست» (مارکس، ۱۹۶۴، ۱۳۸). مراد مارکس این بود که حداقل‌های زندگی فراتر از آن چیزی است که توسط دولت‌ها تأمین شده است و باید آن حداقل‌های زندگی برای همگان تأمین و تضمین شود (مارکس، ۱۸۶۴، ۷۶-۱۸۶). آگنس هلر در این خصوص در کتاب *نظریه نیاز در اندیشه مارکس* می‌گوید:

...در حال حاضر، نیازهای آشکار برآورده نمی‌شوند و منابعی که ممکن است به رفع آن نیازها کمک کنند، مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. این در حالی است که دولت می‌پذیرد ما در یک بحران اقتصادی قرار داریم. برای فایق آمدن به این بحران به چشم‌انداز روشن از نیازها، نیاز است. تنها در این صورت است که می‌توانیم مواردی مانند آموزش بهتر، خدمات بهداشتی بهتر، حمل‌ونقل بهتر، مسکن، آموزش و غیره را برآورده کنیم... حالا نیازها چیست؟ چگونه به وجود می‌آیند؟ چه کسی اولویت‌ها را در مواجهه با آن‌ها تعیین می‌کند؟ (هلر، آگنس و فلترینلی، ۱۹۷۴، ۱۱).

با ذکر این مطالب آگنس هلر تأکید می‌کند که این‌ها پرسش‌هایی‌اند مارکس به آن با جدیت پرداخته است اما نهادهای ذیل این پرسش‌ها توسط اقتصاد سرمایه‌داری به عاریت گرفته شده است. در واقع، لیبرال دموکراسی‌های غربی به نحوی در ذیل این پرسش‌ها نظام اقتصادی ترکیبی را شکل داده است (هلر و دیگران، ۱۰-۱۱).

نکته دیگر اینکه مارکس به جنبه‌های رفاهی به‌جز از قوانین مربوط به کارخانه‌ها و مراکز تولید به شاخص‌های دیگر رفاه توجه چندانی نکرده است؛ مثلاً مارکس در خصوص قوانین مربوط به اموری همچون بهبود زندگی طبقه مستضعفان، بهداشت عمومی و مسکن و آموزش حرف‌های زیادی نگفته است. در این میان صرفاً در زمینه آموزش و نقد نظام آموزشی دولت‌های لیبرال مطالبی را به میراث گذاشته که آن نیز بیشتر در نقد نابرابری سازمان‌یافته در نظام سرمایه‌داری می‌باشد. آموزش رایگان برای کودکان در مدارس

^۱Erich Fromm

^۲Needs and their Satisfaction

دولتی یکی از نکات مهم مانیفست کمونیست مارکس است. او در مورد آموزش می‌گوید: «آموزش رایگان برای همه کودکان در مدارس دولتی، لغو کار کودکان در کارخانه به شکل کنونی آن» (مارکس و دیگران، ۲۰۱۲، ۱۱).

نکته دیگر اینکه آرای مارکس حول نگرانی‌های وارد بر رفاه عمومی نوشته شده است. در برخی از موارد حتی محور تحلیل‌های او گزارش‌های نهادهای دولتی در خصوص خدمات عمومی می‌باشد؛ مثلاً مارکس در دست‌نوشته‌های اقتصادی خود (۱۸۶۴-۱۸۶۵) چنین می‌نگارد: ...ساعات کاری طولانی باعث افزایش شدید بیماری‌های ریوی شده و باعث افزایش مرگ‌ومیر می‌شود» (مارکس، ۱۹۶۴، ۱۷۳) مارکس این ادعای خود را به گزارش رسمی (سال ۱۸۶۳) پارلمان ارجاع می‌دهد. او با ارجاع به این گزارش، در خصوص وضعیت رفاه عمومی تأکید می‌کند که دولت از وضعیت عمومی با خبر است اما با آن هم کاری نمی‌کند. نکته این بحث برای ما آن است که یکی از دیگر لایه‌های پنهان آرای مارکس در خصوص نظریه دولت رفاه، توجه او به گزارش‌های رسمی دولتی و تحلیل آن‌ها از منظر رفاه عمومی می‌باشد (مارکس، ۱۸۶۴، ۱۷۳). به هر حال در یک تصویر کلی، برداشت مارکسی از رفاه به نکات زیر خلاصه می‌شود:

۱. از نظر مارکس رفاه دربرگیرنده تنظیم امور کار، شرایط زندگی و توزیع منابع مطابق نیازهای مردم می‌باشد.
۲. از نظر مارکس نظام سرمایه‌داری تز متضاد رفاه عمومی می‌باشد.
۳. از نظر مارکس نظام سرمایه‌داری می‌تواند رفاه عمومی نسبی را تأمین کند اما رفاه واقعی و کامل در این نظام هرگز ۴. تأمین نخواهد شد.
- از نظر مارکس رفاه واقعی پس از کمونیستی شدن تولید و منسوخ شدن مالکیت خصوصی شکل می‌گیرد (میشرا، ۱۹۷۵، ۳۰۲)

نکته: ناگفته نماند که مارکس در جوانی معتقد بود که میان بحران‌های اقتصادی و انقلاب‌های اجتماعی رابطه مستقیم وجود دارد اما پس از تجربه کمون پاریس او در دیدگاه خود تجدیدنظر نمود. بررسی تأثیرات بحران‌های اقتصادی در انقلاب‌های اجتماعی در اندیشه مارکس بحث اصلی ما در مقاله حاضر نبوده و آن نیازمند بررسی مستقلی می‌باشد (بابک، ۱۳۹۳، ۶۸۱).

نتیجه‌گیری

امروزه دول غربی از مفهوم دولت رفاه گذر کرده و در آستانه دولت‌های فرا تنظیم‌گر قرار دارند اما همان‌گونه که قبلاً نیز بدان اشاره شد میان مفهوم دولت فرا تنظیم‌گر، دولت تنظیم‌گر، دولت رفاه و دولت لیبرال کلاسیک رابطه عمیق و معنی‌داری وجود دارد. طوری که مفهوم دولت تنظیم‌گر، بر دوش مفهوم دولت رفاه و به همین منوال مفهوم دولت رفاه بر دوش دولت لیبرال کلاسیک سوار اند. لذا درک درست از هر یک از مفاهیم یاد شده، منوط به مطالعه ماقبل آن است.

دولت رفاه، دولت ناظر بر تأمین نیازهای اجتماعی برای تک‌تک شهروندان می‌باشد. دولت‌های ذیل این نظریه با نظرداشت تقاضای بازار کار و جامعه مدنی، در اقتصاد مداخله نموده و تلاش می‌کنند تا رضایت عمومی را حاصل نمایند. درواقع، دولت‌ها با مداخله در امور اقتصادی می‌خواهند حداقل استانداردهای زندگی شایسته را برای شهروندان خود تأمین و تضمین کنند. ابزارهای دولت در این غایله موضوعاتی همچون عرضه کالا، ارائه خدمات عمومی و کنترل نوسانات اقتصادی می‌باشد.

مفهوم دولت رفاه در امتداد بحران‌های برخاسته از اقتصاد لیبرال کلاسیک زاده شده است. در رویکرد اقتصاد بازار نظر غالب این بود که مداخلات دولت بر بازار آزاد، تأثیر منفی می‌گذارد و بازاری مطلوب تلقی می‌شود که عاری از مداخله حکومت باشد. این موضوع در عمل باعث شکل‌گیری نابرابری اجتماعی شد و بخش بزرگی از جامعه از رفاه حداقلی محروم گردید. در این غایله، مارکس بیشتر از هر کسی وضعیت اجتماعی را بررسی و سرمایه‌داری را به‌عنوان عامل اصلی این وضعیت معرفی نمود. گرچه مارکس به‌طور خاص به دولت رفاه به معنای امروزی آن نپرداخت، اما بر نقش و اهمیت دولت در تنظیم روابط طبقاتی و اجتماعی تأکید داشت. به‌ویژه در نظریات مارکس، این نکته مطرح می‌شود که دولت در سیستم سرمایه‌داری باید به‌گونه‌ای تنظیم شود که منافع طبقه کارگر و اقشار آسیب‌پذیر را در نظر بگیرد. در این راستا، برخی از دولت‌ها در قرن بیستم تلاش کردند تا به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از طریق دولت رفاه، به تحقق این اهداف نزدیک شوند. با درک این مسئله در این مقاله تلاش شد تا نقش و تأثیر مارکس در زمینه شکل‌گیری مفهوم دولت رفاه تحلیل و بررسی شود. طوری که دیدیم آرای مارکس در این خصوص صرفاً نقش و تأثیر بسترساز داشته است و قطعاً مارکس خالق مفهوم دولت رفاه نمی‌باشد.

آنچه در این مقاله آمد، به آرای انتقادی-فلسفی کارل مارکس متمرکز بود و به مارکسیسم پرداخته نشد. چرا که مارکسیسم و آرای فلسفی کارل مارکس دو بحث مجزایند. در آثار مارکس بحث خاصی پیرامون رفاه که با برداشت امروزی از مفهوم دولت رفاه همخوانی داشته باشد، دیده نمی‌شود. این مسئله از آنجا ناشی می‌شود که در زمان حیات مارکس، نهادهای تأمین‌کننده رفاه عمومی (در معنای امروزی آن) وجود نداشتند و در اثر آن مارکس امکان پرداختن به مفهوم دولت رفاه را نداشت؛ اما نکته جالب در آرای مارکس آینده‌نگری و اشاره او به تأمین رفاه نسبی توسط نظام سرمایه‌داری می‌باشد. مارکس با صراحت اعلان می‌کند که ممکن است نظام سرمایه‌داری رفاه عمومی نسبی را تأمین کند اما رفاه واقعی هرگز توسط نظام سرمایه‌داری تأمین نخواهد شد. خلاصه اینکه مارکس با انتقاد از وضعیت موجود و دسترسی مردم به رفاه اجتماعی، برای ظهور دولت رفاه بسترسازی نموده و به نحوی در این زمینه نقش تسریعی داشته است.

منابع

- احمدی، بابک. (۱۳۹۳). مارکس و سیاست مدرن، نشر مرکز.
- آرین، پتفت و مؤمنی راد، احمد. (۱۳۹۴). سیر تحول نحوه مداخله دولت در اقتصاد از منظر حقوق عمومی، از دولت رفاه تا دولت فراتنظیمی، نشریه پژوهش حقوق عمومی، شماره ۴۷، ۱۸۵-۲۰۴.
- اصغری، محمد طاهر، (۱۳۸۳). دولت رفاه: تاریخچه، نظریه و عملکرد، نشریه کتاب ماه علوم اجتماعی، ۸۰ (۴)، ۵۱-۵۴.
- امامی، محمد و مرادخانی، فردین. (۱۳۸۸). فرجام دولت در اندیشه مارکس، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۹ (۱)، ۳۹-۵۵.
- ایران‌نژاد، محمد. (۱۳۹۷). واکاوی نسبت میان آگاهی و سوژه در اندیشه سیاسی لویی آلتوسر، فصلنامه پژوهش‌های فلسفی، ۱۲ (۲۲)، ۱۳۷-۱۵۲.
- باری، نورمن. (۱۳۸۰). رفاه/اجتماعی، ترجمه سید اکبر میر حسینی و مرتضی نوربخش، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). باری، نورمن. (۱۳۸۹). رفاه، ترجمه محمدرضا فرهادی پور، نشر آشیان.
- بدره‌ای، فریدون. (۱۳۹۶). بزرگان فلسفه هنری توماس، انتشارات علمی و فرهنگی.
- برلین، آیزا. (۱۳۹۲). کارل مارکس: زندگی و محیط، ترجمه رضا رضایی، نشر ماهی.
- بشریه، حسین. (۱۳۷۶). تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم: اندیشه‌های مارکسیستی، نشر نی.

- حاجی حیدری، حامد. (۱۳۸۵). خلأ نظری در دولت رفاه لیبرال، نشریه راهبرد توسعه، ۲(۵)، ۱۱۵-۱۳۶.
- زاهدی مازندرانی، محمدجواد. (۱۳۷۹). ظهور و افول دولت رفاه، نشریه تأمین اجتماعی، شماره ۶، ۱۲۹-۱۶۴.
- سیدی یو، رنه. (۱۳۶۳). تاریخ سوسیالیسم‌ها، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی، نشر نو.
- صمدی، علی حسین. (۱۳۸۹). جایگاه حقوق مالکیت در اندیشه‌ها و مکاتب اقتصادی: (با تأکید بر دیدگاه نهادگرایان جدید)، نشریه مطالعات حقوق خصوصی، ۴۰(۳)، ۲۲۹-۲۴۶.
- عباسی، بیژن. (۱۳۹۳). مبانی حقوق عمومی، انتشارات دادگستر.
- غفاری، هادی. (۱۳۷۰). بررسی تطبیقی جایگاه و نقش دولت در نظام‌های اقتصادی. (پایان‌نامه ارشد، دانشگاه امام صادق)، دانشکده اقتصاد و معارف اسلامی.
- فولادیان، مجید و فاطمی امین، زینب. (۱۳۸۸). رفاه اجتماعی: خاستگاه فلسفی دولت رفاه پوپر در تقابل با نظریات موافقان و مخالفان معاصر، نشریه رفاه اجتماعی، ۸(۳۲)، ۷-۳۴.
- فولادیان، محمد؛ فاطمی امین، زینب و غفاری زاده، محمد. (۱۳۸۷). مبانی تئوریک دولت رفاه از دیدگاه پوپر (بررسی بنیان‌های فلسفی و نحوه شکل‌گیری عملکرد دولت رفاه از دیدگاه پوپر). نشریه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۵(۱)، ۱۴۱-۱۶۰.
- کمر بیگی، خلیل. (۱۳۸۸). دولت رفاه: گذشته، امروز و آینده، نشریه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ۱(۲۶۵ و ۲۶۶)، ۲۰۶-۲۱۷.
- مردی‌ها، مرتضی. (۱۳۹۹). دولت رفاه و دوگانه سوسیال دموکراسی-لیبرال دموکراسی، نشریه دولت پژوهی، ۵(۲۱)، ۲۹-۵۷.
- مؤذنی، روح‌الله. (۱۴۰۰). حقوق عمومی اقتصادی، جلد اول: منابع و اصول، مطالعه تطبیقی ایران و فرانسه، مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- وود، آلن. (۱۴۰۲). ریشه‌های انقلاب روسیه، نشر نی.
- هلت کار، ادوارد. (۱۳۷۱). تاریخ روسیه شوروی: انقلاب بلشویکی، ترجمه نجف دریا بندری، زنده رود.
- همتی، مجتبی. (۱۳۸۶). بررسی و تحلیل مبانی نظری عدالت اجتماعی (حقوق اقتصادی و اجتماعی یا رفاهی) و دولت رفاه در پرتو نظریه عدالت جان روالز، نشریه حقوق اساسی، ۸(۲۰)، ۳۱۹-۳۳۸.

References

- Abbasi, B. (2014). *Fundamentals of public law*. Dadgostar Publications. (In Persian)
- Ahmadi, B. (2014). *Marx and modern politics*. Nashr Markaz. (In Persian)
- Arian, P., & Momeni Rad, A. (2015). The evolution of state intervention in the economy from a public law perspective: From the welfare state to the regulatory state. *Public Law Research Journal*, 47, 185–204. (In Persian)
- Arnold, N. S. (1989). Marx, Central Planning, and Utopian Socialism. *Social Philosophy & Policy*, 6(2), 160–199.
- Asghari, M. T. (2004). The welfare state: History, theory, and performance. *Ketab-e-Mah-e Oloum-e Ejtemai Journal*, 80(4), 51–54. (In Persian)
- Badraei, F. (2017). *Great philosophers: Henry Thomas*. Elmi va Farhangi Publications. (In Persian)
- Barry, N. (2001). *Social welfare*, Trans. S. A. Mirhasani & M. Nourbakhsh, SAMT. (In Persian)
- Barry, N. (2010). *Welfare*, Trans M. R. Farhadipour, Nashr Ashian. (In Persian)
- Bashirieh, H. (1997). *History of political thought in the 20th century: Marxist ideas*. Nashr Ney. (In Persian)

- Baynes, K. (2000). Rights as Critique and the Critique of Rights: Karl Marx, Wendy Brown, and the Social Function of Rights. *Political Theory*, 28(4), 451–468. <http://dx.doi.org/10.1177/0090591700028004001>
- Berlin, I. (2013). *Karl Marx: His life and environment*, Trans. R. Rezaei, Nashr Mahi. (In Persian)
- Bowrey, & et al. (2010). The influence of Jeremy Bentham on recent public sector financial reforms. *Journal of New Business Ideas & Trends*, 8(1), 1–34.
- Dundar Aravacik, E. (2019). Social Policy and the Welfare State. Intech Open. <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.82372>
- Emami, M., & Moradkhani, F. (2009). The fate of the state in Marx's thought. *Political Science Quarterly, Faculty of Law and Political Science Journal*, 39(1), 39–55. (In Persian)
- Fouladian, M., & Fatemi Amin, Z. (2009). Social welfare: The philosophical origins of Popper's welfare state in contrast to classical proponents and contemporary opponents. *Social Welfare Journal*, 8(32), 7–34. (In Persian)
- Fouladian, M., Fatemi Amin, Z., & Ghaffarizadeh, M. (2008). The theoretical foundations of the welfare state from Popper's perspective (Examining the philosophical foundations and formation of the welfare state from Popper's viewpoint). *Social Sciences Journal of Ferdowsi University of Mashhad*, 5(1), 141–160. (In Persian)
- Fuchs, CH, & Vincent M. (eds). (2013). *Marx and the Political Economy of the Media*. Brill.
- Ghaffari, H. (1991). A comparative study of the role and position of the state in economic systems (Master's thesis, Imam Sadiq University, Faculty of Economics and Islamic Knowledge). (In Persian)
- Hajiheydari, H. (2006). The theoretical gap in the liberal welfare state. *Rahbord-e-Tose'e Journal*, 2(5), 115–136. (In Persian)
- Heller, A. & Feltrinelli, G. (1974). *The Theory of Need in Marx*, Allison & Busby Limited.
- Helt Carr, E. (1992). *A history of Soviet Russia: The Bolshevik revolution*, Trans. N. Daryabandari, Zendeh Rud. (In Persian)
- Hemmati, M. (2007). Analyzing the theoretical foundations of social justice (Economic and social rights or welfare) and the welfare state in the light of John Rawls' theory of justice. *Journal of Constitutional Law*, 8(20), 319–338. (In Persian)
- Hollander, S. (2008). *The economics of Karl Marx: analysis and application*. Cambridge University Press.
- Irannejad, M. (2018). Analyzing the relationship between consciousness and subject in Louis Althusser's political thought. *Philosophical Research Quarterly*, 12(22), 137–152. (In Persian)
- Jonathan W. (2002). *Why read Marx today?* Published by Oxford University Press.
- Kamarbeigi, K. (2009). The welfare state: Past, present, and future. *Political-Economic Information Journal*, 1(265–266), 206–217. (In Persian)
- Mardihah, M. (2020). The welfare state and the social democracy-liberal democracy duality. *State Research Journal*, 5(21), 29–57. (In Persian)
- Marx, K. (1864). *Marx's Economic Manuscript of 1864–1865*, ed. F. Moseley. Historical Materialism.

- Michel, G. (2005). Droit constitutionnel et institutions politiques, Economica
- Michel, M. (1991). *Dictionnaire encyclopédique d'histoire*, Boras.
- Miliband, R. (1991). What comes after communist regimes? *Socialist Register*, issue 27.
- Mishra, R. (1975). Marx and welfare. *The Sociological Review*, 23(2), 287-313.
- Moezini, R. (2021). *Economic public law, Vol. 1: Resources and principles, a comparative study of Iran and France*. Majma' Elmi va Farhangi Majd. (In Persian)
- Samadi, A. H. (2010). The status of property rights in economic schools of thought: (With an emphasis on the new institutionalists' perspective). *Private Law Studies Journal*, 40(3), 229-246. (In Persian)
- Sandmo, A. (1998). *The welfare state: a theoretical framework for justification and criticism*. Norwegian School of Economics and Business Administration.
- Sédillot, R. (1984). *History of socialisms*, Trans. A. H. Mahdavi, Trans Nashr No. (In Persian)
- Van Voorhis, Rebecca A. (2002). Different types of welfare states-A methodological deconstruction of comparative research. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 29(4), 1-18. <http://dx.doi.org/10.15453/0191-5096.2845>
- Wood, A. (2023). *The roots of the Russian Revolution*. Nashr Ney. (In Persian)
- Worsley, P. (1982). *Marx and Marxism*. 2nd Edition, Routledge.
- Zahedi Mazandarani, M. J. (2000). The rise and fall of the welfare state. *Social Security Journal*, 6, 129-164. (In Persian)

